

Ivan DEVČIĆ

PLURALIZAM KULTURA KAO ZADAĆA U VREMENU GLOBALIZACIJE IZ KATOLIČKE PERSPEKTIVE*

Sažetak

Autor na početku analizira nejasni pojam globalizacije za koju je sam izraz preuzet iz engleskog govornog područja, dok autori koji razmišljaju i pišu talijanski ili francuski više vole oznaku "mundijalizacija". Kako katolici vjeruju da je opće ljudsko zajedništvo potrebno i moguće, globalizacija ima puno pozitivnih elemenata, ali i opasnosti. Ona ne bi siromašne skupine i narode smjela činiti još ovisnijima od bogatih niti manipulirati njihovim potrebama za materijalnim dobrima. Za pozitivan stav Crkve prema pluralizmu kultura autor se oslanja na poglavlje "Promicanje kulturnog napretka" u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu Drugog vatikanskog sabora (GS 53-62) i na dokument Pastoral kulture Papinskog vijeća za kulturu iz 1999. god. Prema kršćanskoj antropologiji čovjek je osoba, neponovljivi pojedinac, ali je po svojoj naravi okrenut drugima i zato sposoban za pluralno i univerzalno. Ta istina o čovjeku osnovni je kriterij za katoličko vrednovanje globalizacije i kulturnog pluralizma. Na liniji dostojanstva ljudske osobe kršćanstvo podupire kulturu pojedinog naroda ili regije, ali i otvorenost prema drugim kulturama zato što Bog sve zove na opće ljudsko zajedništvo.

Naslov ovog izlaganja pretpostavlja suprotstavljanje globalizacije pluralizmu kultura. A budući da je ovaj vrijednost koju se ne smije žrtvovati, proizlazi da je njegova obrana pred globalizacijom zadatak. Ovaj se zadatak može različito obrazlagati i shvaćati, ovisno o perspektivi iz koje se promatra. Jedna od takvih perspektiva jest i katolička, o kojoj bi upravo ovdje trebalo biti riječi. Prije toga potrebno je ipak nešto reći o samoj

* Predavanje održano na kolokviju "Vjera i kultura" 24. studenoga 2001. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. - *Napomena urednika.*

pojavi globalizacije, kako bismo je zatim mogli razjasniti iz katoličke perspektive i u tom kontekstu vidjeti, iz iste perspektive, u kom je smislu pluralizam kultura zadatak.

I. Globalizacija ili mundijalizacija

“Globalizacija” je danas jedna od magičnih riječi. Ali to ne znači da ju je jednostavno definirati ili da o njoj postoji opće prihvaćena definicija. Neki čak odbacuju taj pojam dajući prednost riječi “mundijalizacija”, uvjereni da ovaj pojam “bolje pokazuje ono što se želi opisati, tj. procese organizacije i razvitka ljudskih čina koji sve više djeluju na svjetskoj razini i označuju početak kraja pretežno nacionalnog razdoblja”.¹

Za bolje razumijevanje pojma “globalizacije” ili “mundijalizacije”, potrebno je uzeti u obzir i pojmove “internacionalizacija” i “multinacionalizacija”. “Internacionalizacija izražava sveukupnost gospodarskih, znanstvenih i kulturnih razmjena između dviju ili više država, pri čemu vlade i nacionalni čimbenici pojedinih država imaju bitnu ulogu.”² “Multinacionalizacija” označava, pak, premještanje i seljenje gospodarskih resursa iz jedne države u drugu. Na toj osnovi djeluju suvremene multinacionalne kompanije koje posredstvom podružnica i raznih ugovora prenose u inozemstvo veći ili manji dio svoje proizvodnje, utječući tako na gospodarstvo dotičnih nacija.³

U odnosu na internacionalizaciju i multinacionalizaciju, globalizacija ili mundijalizacija jest kvalitativno drukčija pojava koju, kako smo rekli, nije lako definirati. Prema nekima “ona označava krajnji doseg internacionalizacije. Dva se pojma ipak shvaćaju u njihovoj specifičnosti i suprotnosti. Internacionalizacija, naime, označava uspostavu i jačanje odnosa između različitih autonomnih subjekata, u prvom redu država, a globalizacija znači jačanje odnosa koje teži nadilaženju granica što ih države tradicionalno postavljaju i uspostavu jednog svijeta u kojemu prevladavaju slobodni odnosi između subjekata koji po usmjerenju nisu više u prvom redu države nego ekonomski entiteti”.⁴

¹ GRUPPO DI LISBONA, *I limiti della competitività*, Roma 1995., str. 26, n. 1., cit. prema G. SALVINI, *Globalizzazione: minaccia o mito?*, u: *La civiltà cattolica*, 18 (3518) 1997., 118-131, ovdje 119, bilj. 1.

² G. SALVINI, *nav. dj.*, str. 122.

³ Usp. *isto*, str. 123.

⁴ M. L. SALVADORI, *Stati e democrazia nell'era della globalizzazione*, u: *Il Mulino* 45 (1996.), 443.

Iz toga proizlazi raznolikost globalizacijskih procesa. "Radi se o mundijalizaciji: financija, tržišta i strategija, posebno konkurencije, istraživačkih i razvojnih aktivnosti, stilova života i modela potrošnje s početnim oblicima mundijalizacije kulture, nekih zakona i područja političke vlasti, percepcije i svijesti problema i pogodnosti... Rastuća uporaba pojmova kao što su mundijalizacija (globalizacija)... izražava potrebu razumijevanja procesa čija vizura i značenje ostaju neuhvatljivi ako se nastavlja rabiti tradicionalne pojmove."⁵

Slijedeći S. Zamagnija,⁶ Salvini⁷ ističe pet karakteristika globalizacije.

- Nastanak globalnog financijskog tržišta kojemu su počeci u europskom tržištu i deregulaciji iniciranoj 80-ih god. 20. st.;

- Sve značajniji utjecaj tehnoloških spoznaja i inovacija koje se ne šire jednostavno cirkulacijom roba koje ih utjelovljuju, nego je potrebno imati određeni stupanj znanja da bi ih se moglo koristiti, a to pretpostavlja kontinuirani rast ulaganja u obrazovanje novih kadrova;

- Zakon natjecanja ili "hiperkonkurencije";

- Gubitak važnosti države i nacionalnog sustava kao temeljne referencije i njihovo nadomještanje svjetskim tržištem;

- Oblikovanje globalne kulture koja je "plod različitih kombinacija u kojima, naravno, težina pojedinih doprinosa odražava sposobnost utjecaja različitih nacionalnih sastavnica".⁸

Kardinal Tettamanzi, slijedeći Salvinija, dodaje ovim karakteristikama još neke, poput ekosistema (koji je oduvijek globalan neovisno o čovjeku, ali smo danas toga postali svjesniji zbog ljudskih utjecaja na njega), rada (koji se odvija u dislociranim lokacijama jer pojedine tvrtke sele proizvodnju u zemlje i područja s jeftinijom radnom snagom) i informacija (koje su zajedno sa sve razvijenijim sredstvima transporta svijet učinile "selom").⁹

Francis Schüssler Fiorenza, međutim, smatra da izraz "globalno selo" nije najprikladniji za interpretiranje globalnih fenomena, jer zanemaruje važnost 'kulture drugosti' i ekonomske nejednakosti u globaliziranom svijetu. "Stupanj danas postojeće 'kulture drugosti' kao i ekonomske nejednakosti opovrgava izraz 'globalno selo'... Globalizacija

⁵ GRUPO DI LISBONA, *nav. dj.*, str. 47-49.

⁶ Usp. S. ZAMAGNI, *La globalizzazione come specificità dell'economia postindustriale. Implicazioni economiche e opzioni scientifiche*, u: *Volontari e Terzo Mondo*, gennajo-giugno 1995., 32-48.

⁷ Usp. G. SALVINI, *nav. dj.*, str. 125 sl.

⁸ *Isto*, str. 127.

⁹ Usp. D. TETTAMANZI, *Globalizzazione: una sfida*, u: *Il Regno - documenti*, n. 15 (886) 2001., 511-518, ovdje 512 sl.

nam pokazuje da svijet još uvijek ima različite kulture i da etnički konflikti traju još i danas u različitim predjelima svijeta. U našoj eri kapitalističke globalizacije možemo vidjeti rastuće nejednakosti između bogatih i siromašnih, ne samo u dobrostojećim narodima, nego i između različitih svjetskih regija”,¹⁰ ističe Schüssler Fiorenza. On također upozorava da su standardizacija, individualizacija i “transformacija ljudske aktivnosti i ljudske kulture u robu”¹¹ karakteristike globalizacije, kao i neke međusobno suprotstavljene tendencije, npr. “s jedne strane, transnacionalno tržište i ekonomske moći, a s druge strane, rastuća svijest o lokalnim vrijednostima, etničkim tradicijama i individualnim preferencijama”.¹²

Postoje, naravno, još mnoge druge karakteristike globalizacije, npr. stvaranje svjetskog poretka, promicanje ljudskih prava i moralnih načela, amerikanizacija i anglosaksonizacija, ali je za ovo izlaganje dostatno što smo ovdje iznijeli.

2. Katolički pogled na globalizaciju

Iz katoličke je perspektive globalizacija višeznačan proces u kojemu ima elemenata podudarnih s katoličkim učenjem i onih koji su mu protivni. Među prve treba ubrojiti univerzalizam ili objedinjavanje ljudskog roda pod utjecajem globalizacije, što je neotudiva sastavnica i katoličkog shvaćanja o čovjeku. S onu stranu individualnih i nacionalnih razlika postoji, prema katoličkoj antropologiji, nešto što je svim ljudima zajedničko i što svima pripada. To je, u prvom redu, činjenica da su svi djeca Božja, te su kao takvi jednaki u dostojanstvu i pravima. Iz toga proizlazi sveopće bratstvo i jedinstvo svih ljudi.¹³ To znači da u mjeri u kojoj doprinosi os-vješćivanju i učvršćivanju tog od Boga željenog zajedništva među ljudima posredstvom suradnje, participacije u zajedničkim pothvatima, odgo-vornosti svih za sve, solidarnošću i omogućivanjem da svi ljudi imaju što im je potrebno za život dostojan čovjeka, globalizacija je nešto pozitivno u očima čovjeka čija je savjest prosvijetljena evanđeljem i kršćanskim društvenim naukom.

¹⁰ F. SCHÜSSLER FIORENZA, *La sfida portata alla riflessione etica dal pluralismo e dalla globalizzazione*, u: *Concilium - Rivista internazionale di teologia*, 4/2001., 98-119, ovdje 100.

¹¹ *Isto*, str. 102.

¹² *Isto*, str. 101.

¹³ Drugi vatikanski sabor kaže o zajedništvu i jedinstvu ljudskog roda: “Na osnovi svoje zadaće promicanja jedinstva i ljubavi među ljudima a također i među narodima, ona (Crkva) prije svega svraća svoju pozornost na ono što je ljudima zajedničko i što ih vodi do međusobnog zajedništva. Svi su, naime, narodi jedna zajednica; imaju isti iskon, jer je Bog sav ljudski rod nastanio po svoj površini zemaljskoj; svima je posljednji cilj Bog, čija se providnost i svjedočanstvo dobrote, a i naum spasenja protežu na sve...” (*Nostra aetate* 1).

No, u kršćanskim je očima jedinstvo koje suvremena globalizacija ostvaruje previše jednodimenzionalno. Riječ je o objedinjavanju svijeta na gospodarsko-financijskim osnovama, što je nedostatno te na kraju mora dovesti do međusobnih podjela i borbi. U tom smislu isusovac Joseph Joblin s pravom tvrdi: "To što će globalizacija omogućiti porast životnog standarda nesumnjivo je pozitivna činjenica kojoj se valja radovati, ali gotovo isključivo prvenstvo što ga pridaje porastu gospodarskih snaga jest kao takvo izvor podjela i nesigurnosti. Jer materijalna se dobra ne mogu beskrajno umnožavati, a sadašnje obilje ne može zauvijek ukloniti opasnost oskudice. Ujedinjavanje ljudskog roda, koje kao jedinu perspektivu nudi posjedovanje materijalnih dobara, mora dovesti do borbe za stjecanje tih dobara."¹⁴ Isti autor čak ističe da je takvo shvaćanje ujedinjavanja ljudskog roda uvreda za one kojima je stalo do duhovnih vrijednosti tradicija: "Važnost koja se na međunarodnoj razini pridaje gospodarskim i financijskim snagama, te razvoj komunikacija i kulturnih razmjena, podržavaju vrednote koje podupiru ideju prema kojoj se, u napretku čovječanstva, zahvaljujući globalizaciji, ne treba voditi računa ni o kakvu moralnom usmjerenju osim o onome koje donosi uspjeh. Takvo tumačenje egzistencije rado prihvaća jedan dio javnog mnijenja, dok istodobno vrijeđa drugi dio koji se opire napuštanju nasljeđa što su mu ga ostavile tradicije."¹⁵

Iz katoličke je perspektive globalizacija problematična i zbog toga što su njezini glavni akteri anonimne sile (tzv. globalni igrači), a ne slobodni ljudski subjekti i demokratske vlasti. Zbog toga što se u njezinim procesima sve više gubi mogućnost slobodnog ljudskog izbora i odlučivanja, globalizacija postaje veoma upitna s motrišta kršćanske antropologije. Čini se, naime, da se jedinstvo ljudskog roda u njoj ostvaruje bez sudjelovanja samih ljudi i da ona upravlja čovjekom, a ne čovjek njome. S druge strane, ni ekonomski uspjesi nisu bez svojih sjena, jer sve jeftinija proizvodnja sve većeg obilja dobara ne može prekriti "pomanjkanje socijalne komponente globalizacije koja zanemaruje i marginalizira prevelik broj stanovništva na zemlji".¹⁶

¹⁴ J. JOBLIN, *Aktualnost kršćanstva u procesu globalizacije*, cit. prema hrv. pr. u: *Svesci-Communio*, br. 101-102/2000., str. 32-38, ovdje 34.

¹⁵ *Isto*, str. 32.

¹⁶ *Isto*, str. 34. Usp. o tome i *Lettera dei vescovi liguri*, u povodu zasjedanja G8 u Genovi od 20. do 22. 7. 2001., u *Il Regno - documenti*, 1 settembre 2001., n. 15 (886), 508-511. Biskupi, između ostaloga, kažu: "È giudizio comune che l'attuale processo di globalizzazione... si configuri come profondamente ambiguo, perché, mentre avvicina e unisce tra loro i popoli, genera e alimenta intollerabili emarginazioni, con una vera e propria esclusione dei più poveri. Ed è giudizio altrettanto acquisito che la globalizzazione esiga di essere 'governata'. Da chi, se non dall'uomo stesso, chiamato a non subire i processi della storia ma gestirli? L'uomo è chiamato a governare la globalizzazione 'da uomo' e 'per il servizio all'uomo', dunque con i criteri della razionalità e della responsabilità."

To znači da je iz katoličke perspektive globalizacija dvojaka pojava. Ona je, bez sumnje, bremenita nadama jer potiče objedinjavanje ljudskog roda, razvija duh zajedništva i solidarnosti, omogućuje stvaranje obilja dobara uz manju cijenu, potiče natjecateljsko i stvaralačko raspoloženje. Ali istodobno krije u sebi i velike opasnosti jer jedinstvo grade anonimni akteri svjetskog tržišta, financija i tehnike, bez stvarnog sudjelovanja i odlučivanja slobodnih ljudskih subjekata i demokratskih vlasti, te zbog zanemarivanja siromašnih, kao i duhovnih temelja čovječanstva.

3. Katolički pogled na pluralizam kultura u vremenu globalizacije

Globalna je kultura jedna od karakteristika globalizacije. Komentirajući tu činjenicu, Salvini ističe kako se radi o fenomenu koji je posve nov i previše složen "da bi se moglo doći do jasnih zaključaka makar na razini tendencije".¹⁷ Neki, pak, upozoravaju da, za razliku od gospodarstva, kultura, zajedno s politikom, pruža najveći otpor globalizaciji. U tom smislu njemački autori Paul Drechsel, Bettina Schmidt i Bernahrd Goelz konstatiraju: "Globalno tržište kultura još ne postoji. Doduše, više nego ikad prije ljudi putuju u daleke gradove, odmaraju se u okruženju stranih kultura, ali globalno tržište kultura, gdje se one mogu sresti i razmijeniti, još je nedovoljno razvijeno. Čini se da za kulture, još više nego za nacionalnu državnu politiku, vrijedi zapovijed 'ne diraj me'."¹⁸

Dodajmo ovome da je iz katoličke perspektive problematičan uopće govor o "globalnom tržištu kultura". No, o tome ćemo kasnije.

Bez obzira na to kako se na univerzalizaciju kulture u globalizaciji gleda, ona je činjenica, kao što je činjenica i suprotna tendencija, tj. pluralizam kultura. Možda ta dvostruka tendencija nije nigdje tako vidljiva i prisutna kao na religijskom području. Tu se, s jedne strane, teži za stvaranjem neke univerzalne religije u koju se sinkretistički uvrstavaju elementi iz raznih religijskih tradicija, a s druge se strane religija sve više drobi do te mjere da oni koji formalno pripadaju jednoj religiji, sadržajno ne vjeruju isto, nego svaki ima neko svoje privatno vjerovanje. U tom smislu globalizaciju karakterizira, ne samo "povratak svetoga", nego i njegova "privatizacija".

O univerzalističkoj kulturnoj tendenciji spomenuti njemački autori tvrde: "Globalni igrači ne puštaju ni kulture u suverenom samozado-

¹⁷ *Isto.*

¹⁸ P. DRECHSEL - B. SCHMIDT - B. GOELZ, *Kultur im Zeitalter der Globalisierung*, Frankfurt am Main 2000., str. 5.

voljstvu. Oni se, ne samo igraju s kulturama kao s nacionalnim državnim politikama, nego su povrh toga kulturno aktivni. Globalni igrači stvaraju sebi primjerene kulture. Hollywood, McDonald's ili United Colors of Benetton su samo bljeskovi te transkulture... Analogno njihovoj politici politike oni stvaraju kulturu kultura."¹⁹

Riječ je o kulturi koja čini da se u cijelom svijetu, a posebno u industrijaliziranim zemljama, faktički gledaju isti televizijski dnevници, ili se barem slušaju iste vijesti kojih 80% potječe iz samo četiri velike informativne agencije. Tko putuje, nalazi u hotelima istih internacionalnih lanaca iste novine i u njima može jesti na isti način te platiti račune istom kreditnom karticom. Ali i domicilna populacija je često obuhvaćena istom mrežom komunikacije, stoga je njihova svakodnevica ispunjena također velikim dijelom istim (pretežno američkim) filmovima, koje prenose televizori japanske marke, ili videorekorderi američkog ili japanskog podrijetla. Tu su i videokazete koje se registriraju i prodaju gotovo simultano u svim državama svijeta bez ikakve diskriminacije između osoba, kultura, religija. Jednako vrijedi i za sportske priredbe (nogomet, tenis, košarku, utrke formule 1, skijanje...), kao i za svjetske turističke proizvode.²⁰

Na isti je fenomen upozorio već prije trideset i više godina i Drugi vatikanski sabor, navodeći i glavne uzroke, kao i neke dublje karakteristike novih kulturnih pojava: "Njih je pripravo golem razvoj prirodnih, humanističkih i socijalnih znanosti, napredak tehnike, razvitak u izgradnji i boljoj organizaciji sredstava društvenih komunikacija. Zato moderna kultura ima neka osobita obilježja: takozvane 'egzaktne' znanosti uvelike razvijaju kritički osjećaj; novija psihološka istraživanja dublje tumače ljudsku djelatnost; povijesne znanosti mnogo pridonose da se stvari promatraju pod vidom njihove promjenljivosti i razvoja; način života i ponašanje sve se više ujednačuju; industrijalizacija, urbanizacija i ostali uzroci koji pogoduju zajedničkom životu stvaraju nove kulturne oblike (masovna kultura), a odatle nastaju novi načini mišljenja, djelovanja i upotrebe slobodnog vremena; povećana razmjena među pojedinim narodima i socijalnim skupinama šire otvara svima i svakome blago različitih oblika kulture i tako malo pomalo nastaje univerzalniji oblik ljudske kulture..." (GS 54).

Posrijedi je, dakle, jedna nova "natkultura" koja poput ekonomije i ekosistema prelazi nacionalne granice, što znači da globalizacija objedinjuje svijet, ne samo ekonomski, nego i kulturno. Ali to kulturno objedinjavanje nerijetko ne prelazi dosege tzv. masovne kulture.

S druge strane, globalizaciji je svojstvena, ne samo globalna kultura, nego i kulturni pluralizam koji teži jedinstvu svijeta u pluralnosti kultura,

¹⁹ *Isto*, str. 5 sl.

²⁰ Usp. GRUPO DI LISBONA, *nav. dj.*, str. 28.

politika, religija itd. Osvrćući se na tu pojavu, H. Carrier ističe: "Tipična je tendencija modernih društava širenje kulturnog pluralizma. Intelektualni i kulturni obzor društava omogućuje supostojanje mnoštva vrijednosti. Ne postoje više, de facto, institucije, stranke ili Crkve koje drže dominantnu ulogu na moralnom, doktrinarnom ili ideološkom području. Tako se danas može govoriti o 'pluralnosti apsoluta'. Pluralizam se afirmirao u slobodnim društvima kao trajna datost moderne kulture".²¹

Taj je pluralizam nerijetko izraz relativističkog stava za koji su svi prijedlozi istodobno podjednako prihvatljivi i podložni opovrgavanju, a religije jednako istinite i lažne. Razumljivo je da nova kultura s takvim obilježjima ne može uzimati ozbiljno tradicionalne kulture, odnosno, uzima ih ozbiljno samo ako ih smatra zaprekom uspostavljanju određenog konsenzusa između civilizacija. U skladu s takvim shvaćanjima neki tvrde da već postoji "rat civilizacija", potaknut kulturnim i civilizacijskim različitostima.²² Zbog toga se smatra da se preko kulturnih razlika ne smije olako prelaziti, ne zato što bi bile vrijedne u sebi, nego stoga što predstavljaju opasnost za novi svjetski poredak. Potrebno ih je stoga relativizirati, kako ne bi bile zapreka izgradnji svjetskog mira kojemu je pretpostavka globalna kultura. Jedan od načina da se to učini predstavlja Spenglerov "povijesni skepticizam" koji "sve promatra kao relativno, kao povijesnu pojavu".²³

Takvi globalistički stavovi prema različitosti kultura rezultiraju često snažnim otporima koji dobivaju u ekstremnim slučajevima potpuno ekskluzivistička obilježja, tj. prelaze u posvemašnje zatvaranje prema vrijednostima koje se smatra stranima vlastitoj kulturi. "Globalizacija je na taj način, suprotno svim očekivanjima, proizvela i čak zaoštrila nacionalizme, otvarajući put novim konfliktima."²⁴

Kakav je katolički stav o ovim kulturnim tendencijama u globalizaciji? Kao o globalizaciji općenito, tako i o kulturnim tendencijama u njoj, Crkva ima veoma iznijansirani stav. S jedne strane kršćanstvo polazi od jedinstva ljudskog roda i teži njemu. Stoga može samo pozdraviti sve ono što tu činjenicu afirmira i što vodi tom cilju. Budući da je kulturno jedinstvo puno dublje i temeljnije od svakoga drugoga, poglavito od finan-

²¹ H. CARRIER, *Dizionario della cultura*, Vatikan 1997., stupac "Pluralismo culturale", str. 312 sl.

²² Usp. SAMUELE P. HUNTINGTON, *Lo scontro di civiltà e la ricostruzione dell'ordine mondiale*, tal. prijevod, Milano 1997.

²³ O. SPENGLER, *Il tramonto dell'Occidente*, tal. prijevod, Milano 1978., str. 80 sl.

²⁴ V. DIMITRIJEVIĆ - M. DELEVIĆ, *L'emergenza umanitaria, i diritti economici, sociali e culturali e la crisi della cooperazione internazionale*, u: R. PAPINI (pr.), *Globalizzazione: solidarietà o esclusione?*, Napoli 2001., str. 240-249, ovdje 243.

cijsko-ekonomskog jedinstva, razumljivo je da kršćani moraju podržavati sve što doprinosi upravo takvom objedinjavanju ljudi.

U tom smislu Crkva također izričito govori o potrebi globalne kulture, ali je shvaća posve drukčije nego tzv. globalni igrači. Kakva bi ta kultura trebala biti, posve je jasno iz riječi Ivana Pavla II.: "Važno je imati na umu: što je tržište globalnije, to ga treba više ekvilibrirati globalnom kulturom solidarnosti, pozornom na potrebe najslabijih."²⁵ Isti je Papa poruku sličnog sadržaja izrekao i u prigodi sastanka G8 u Genovi 2001. god. kada je, između ostaloga, istaknuo: "U stvarnosti, vjera ne može kršćanina ostaviti ravnodušnim pred problemima svjetskog značenja. Ona ga potiče obraćanju odgovornima za politiku i ekonomiju tražeći da aktualnim procesom globalizacije upravljaju razlozi općeg dobra građana cijelog svijeta, na temelju neporecivih zahtjeva pravde i solidarnosti."²⁶

Očito je, dakle, da Crkva pod globalnom kulturom podrazumijeva nešto sasvim drugo nego tzv. globalni igrači. Dok ovi promiču površnu kulturnu jednoličnost na načelima potrošnje, sinkretizma i relativizma, Crkva poziva na izgradnju globalne kulture utemeljene na načelima pravde, solidarnosti i ljubavi. Počevši od pape Pavla VI. uobičajilo se taj ideal nove kulture nazivati "civilizacijom ljubavi", koja se može roditi samo iz "novog humanizma". Njezinim detaljnijim opisom mogu se smatrati ove riječi iz pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu Drugog vatikanskog sabora *Gaudium et spes*: "Sve više raste broj muževa i žena svih slojeva i narodnosti koji su svjesni da su stvaratelji i pokretači kulture vlastite zajednice. U cijelom svijetu sve više raste smisao za samostalnost i ujedno za odgovornost, a to je od vrlo velike važnosti za duhovnu i moralnu zrelost čovječanstva. To biva još očitije ako imamo na umu sjedinjavanje svijeta i poslanje koje nam je zadaća: izgrađivati bolji svijet u istini i pravdi. Na taj smo način svjedoci radanja novog humanizma u kojem se čovjek definira prije svega po odgovornosti prema svojoj braći i prema povijesti" (GS 55).

Ovakva nastojanja suvremene Crkve nisu osamljena, tj. nisu svojstvena samo njoj. Gaspere Mura spominje npr. nobelovku Ritu Levi Montalcini i neurobiologa Rogera Sperrya, koji smatraju da se u temelju ekonomske globalizacije nalazi još dublji problem, a to je "mundijalizacija" kulture, te na sličan način govore o "novom humanizmu", povezanom s "usvajanjem drukčijeg načina mišljenja, utemeljenog na sistemima vrijednosti" i "na priznavanju najviših etičkih vrijednosti, prihvaćenih od

²⁵ Govor Ivana Pavla II. održan 2. svibnja 2000. svjetskim predstavnicima raznih kategorija radnika u povodu Velikog jubileja.

²⁶ Govor za Angelus, izrečen 8. srpnja 2001. i upućen različitim talijanskim katoličkim udrugama okupljenim uoči zasjedanja G8 u Genovi.

svakog pojedinca pripadajućeg različitim kulturama, etničkim i religioznim skupinama".²⁷

No, kršćanstvo ne afirmira samo kulturno jedinstvo nego i kulturni pluralizam, zbog čega mu slična pojava u suvremenom procesu globalizacije također nije strana. Ali i u ovom slučaju posve je drukčije značenje koje kulturni pluralizam ima u kršćanstvu i u globalizaciji. Kako smo vidjeli, u globalizaciji je on sinonim za vrijednosni relativizam kojeg se ističe i radi umanjivanja kulturnih i drugih razlika, jer ih se smatra opasnošću za jedinstvo i mir u svijetu.

Kako katoličanstvo gleda na kulturni pluralizam, razvidno je iz sljedećeg teksta, uzetog iz već citirane pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu Drugog vatikanskog sabora *Gaudium et spes*: "Ljudska kultura sadrži nužno povijesni i socijalni aspekt te ta riječ često poprima sociološko i etnološko značenje. U tom se smislu govori o više kultura (izvorno: de culturarum pluralitate). I doista, različite zajedničke životne prilike i razni oblici organiziranja životnih dobara niču iz različitih načina čovjekova služenja stvarima, rada, izražavanja, prakticiranja vjere i ponašanja, stvaranja zakona i pravnih institucija, unapređivanja znanosti i umjetnosti i njegovanja lijepoga. Tako se iz tradicionalnih tvorevina oblikuje baština, vlastita svakoj pojedinoj ljudskoj zajednici. Tako se stvara i određena povijesna sredina u koju se uvrštava čovjek, ma iz kojeg on naroda i vremena bio, te iz koje on crpi dobra za unapređenje kulture i civilizacije" (GS 53).

A Ivan Pavao II. ističe da je poštivanje kultura, zajedno s poštivanjem neotuđive vrijednosti ljudske osobe, temeljni etički kriterij za prosuđivanje globalizacije: "Nikakva izvanjska sila nema pravo umanjiti, a još manje razoriti vrijednost ljudske kulture. Globalizacija ne smije biti novi kolonijalizam. Ona mora poštivati različitost kultura koje su, u sklopu univerzalnog sklada naroda, interpretativni ključevi života. Napose ne smije lišiti siromahe onoga što im je najdragocjenije - religioznih vjerovanja i prakticiranja, jer su autentična religijska uvjerenja najjasnija očitovanja ljudske slobode."²⁸

Iz ovih tekstova, ali i iz sveukupnog učenja Katoličke Crkve o čovjeku i njegovoj kulturi, proizlazi da je kulturni pluralizam nešto legitimno, a kultura čovjekova "sredina" iz koje "on crpi dobra za unapređenje kul-

²⁷ G. MURA, *Processo di mondializzazione e pluralismo culturale*, u: M. MANTOVANI - S. THURUTHIYIL (prir.), *Quale globalizzazione?*, Roma 2000., str. 113-126, ovdje 118 sl.

²⁸ *Discorso alla Pontificia Accademia delle Scienze Sociali*, 21 aprile 2001., u: *Concilium - Rivista internazionale di teologia*, 4/2001., 17- 21, ovdje 20.

ture i civilizacije". To znači da kulture sa svojim razlikama nisu zapreka, nego, naprotiv, izvor dobara za izgradnju nove kulture. To je bitna razlika između shvaćanja kulturnog pluralizma u globalizaciji i u katoličanstvu. Dok globalizacija smatra da kulturne razlike treba relativizirati ili čak dokinuti kako bi se moglo izgraditi novo jedinstvo ljudskog roda, Katolička crkva ističe da se "to više promiče i izražava jedinstvo čovječanstva što (se) više poštuje osobitosti svake kulture" (GS 54). Razlog tomu definira dokument "Pastoral kulture" Papinskog vijeća za kulturu: "Svaka je kultura otvorena univerzalnom zahvaljujući onom najboljem u sebi."²⁹

S katoličkog motrišta pluralizam kultura, slično kao i globalna kultura solidarnosti, ima i svoje teološko opravdanje koje proizlazi iz činjenice da je Bog, "objavljujući se svome narodu sve do svog punog očitovanja u utjelovljenju Sina, govorio na način koji je odgovarao kulturama različitih vremena" (GS 58). Iako u svim razdobljima svoje povijesti nije uvijek bila tome posve dosljedna, ipak se mora reći da je u bitnome i Crkva na sličan način postupala, tj. "živeći tijekom stoljeća u različitim prilikama, koristila (je) tekovine raznih kultura, da bi svojim propovijedanjem pružila i izložila Kristovu poruku svim narodima, da bi je istražila i dublje shvatila te izrazila u liturgijskom životu i u raznolikosti života zajednice vjernika" (GS 58).

To znači da Crkva, "vjerna svojoj vlastitoj predaji i ujedno svjesna svog univerzalnog poslanja, može uspostaviti zajedništvo s različitim oblicima kulture, (što) služi obogaćenju i same Crkve i različitih kultura" (GS 58).³⁰

Postavlja se pitanje o pojmu kulture koji se krije iza ovakvih stavova Crkve. Riječ je, prije svega, o shvaćanju prema kojemu individualna posebnost neke kulture sadrži u sebi i univerzalnu dimenziju kao svoju bitnu sas-

²⁹ Pontificio consiglio della cultura, *Per una pastorale della cultura*, u: *Il Regno - documenti*, 15/1999., str. 488.

³⁰ S ovime je povezan problem inkulturacije, o čemu u enciklici *Redemptoris missio* (br. 52) čitamo: "Inkultuacijom Crkva utjelovljuje evanđelje u različite kulture i, istovremeno, uvodi narode s njihovim kulturama u samu svoju zajednicu; prenosi njima vlastite vrijednosti, prihvaćajući ono što je dobro u njima i obnavljajući ih iznutra." Suvremeni crkveni stav prema inkulturaciji Paulo Gignioni u svojoj knjizi *Inculturazione. Teoria e prassi* (Vatikan 1999., str. 121), ovako opisuje: "La Chiesa è oggi impegnata con tutte le sue energie nel dare una risposta positiva al problema dell'inculturazione nello sforzo non facile di salvaguardare l'unità nella diversità, la particolarità nell'universalità." Čini se, međutim, da treba razlikovati između inkulturacije evanđelja i inkulturacije katoličanstva kao kulture nastale pod utjecajem evanđelja. Dok se evanđelje može inkulturirati u druge kulture, nije jasno kako je to moguće katoličanstvu, tj. kako se ono kao kultura može "inkulturirati" u različite kulturne tradicije? Možda bi u ovom posljednjem slučaju bolje bilo govoriti o procesu konvergencije kojom se postojeća kultura pod utjecajem katoličanstva u određenom smislu transformira, ali tako da i ona istovremeno, u stanovitoj mjeri, mijenja katoličanstvo? Tu se problem inkulturacije dodiruje s problemom multikulturalizma.

tavnicu. Nadalje, po katoličkom shvaćanju, kulture se mogu izložiti utjecaju drugih kultura i stupiti u međukulturalne odnose, a da pritom i zbog toga ne izgube svoj identitet. To znači da katoličanstvo ne smatra kulturu zatvorenom i izoliranom u sebi, nego je gleda kao otvorenu veličinu koja je, ne gubeći svoju samobitnost, podložna utjecajima i rastu. U skladu s time se govori o doprinosima kršćanstva rastu i oplemenjivanju pojedinih kultura, odnosno o tome kako "Kristovo evanđelje stalno obnavlja život i kulturu palog čovjeka", a "Crkva već time što ispunja svoje poslanje unapređuje i pridonosi kulturi i civilizaciji" (GS 58).

Znajući za ovakvo vrednovanje pluralizma kultura, razumljiva nam je crkvena zabrinutost za njegovo očuvanje u globaliziranom svijetu. Stoga su sastavni dio suvremenih katoličkih promišljanja kulture i pitanja koja je već postavio Drugi vatikanski sabor: "Što treba učiniti da intenzivna razmjena, koja bi morala voditi k pravom i plodnom dijalogu među različitim skupinama i narodima, ne unese pometnju u život zajednica, ne uništi mudrost predaka i ne ugrozi osobite odlike svakog pojedinog naroda? Na koji se način zalagati za dinamiku i ekspanziju nove kulture, a da se pritom ne izgubi živa vjernost baštini tradicija?" (GS 56). Suvremeno katoličanstvo traži odgovore na ta pitanja, oslanjajući se na poimanje kulture kao otvorene veličine, o čemu smo upravo govorili.

Upravo na tragu takvih shvaćanja kulture, kontroverzni njemački teolog H. Küng zahtijeva "pomirenje raznolikih kultura",³¹ čemu trebaju i religije, unatoč različitim dogmama i simboličkim sustavima, dati svoj doprinos angažirajući se na stvaranju jednog svjetskog etosa.³² No, to pomirenje ne znači uniformnost, nego "pluralno-cjelovito usmjerenu kulturu".³³ Drugim riječima, globalizacija predstavlja teški izazov da se u susretu s različitim kulturama ostane otvoren njihovim vrijednostima ne gubeći pritom vlastiti identitet, tj. da se taj susret dogodi bez apsorpiranja, bez nepotrebnih uniformnosti ili pojednostavljenja. Dijalog je, prema Küngu, jedini način da se ostvari takav plodonosni susret između kultura i religija.

³¹ H. KÜNG, *Projekt Weltethos*, München 1990., str. 94.

³² Küng je uvjeren da se u temelju svih velikih religijskih i etičkih tradicija nalazi zlatno pravilo: "Ne čini drugima što ne želiš da oni tebi čine!" Na njega se nadograđuju "četiri čvrsta usmjerenja", svojstvena također svim velikim religijskim i etičkim tradicijama, iz kojih se može izvesti tip kulture potreban našem vremenu, a koji karakteriziraju nenasilje i poštivanje života (stara zapovijed: Ne ubij!), solidarnost i pravičan ekonomski poredak (stara zapovijed: Ne ukradi!), tolerancija i istinoljubivost (stara zapovijed: Ne laži!), jednakopravnost i partnerstvo između muškarca i žene (stara zapovijed: Ne zlorabi seksualnost!). Usp. H. KÜNG, *Imprese globali e etica globale*, u: *Concilium - Rivista internazionale di teologia*, 4/2001., 120-145, ovdje 140.

³³ H. KÜNG, *Projekt Weltethos*, str. 41.

Zaključno razmišljanje o katoličkom poimanju univerzalizma i pluralizma kulture

Iz izloženoga proizlazi da se u katoličkom poimanju kulture univerzalizam i pluralizam pretpostavljaju i nadopunjavaju. Upravo jer teži za jedinim univerzalizmom u kojemu nema puno prostora za raznolikost kultura, globalna kultura suvremene globalizacije čini se problematičnom, s katoličkog motrišta. Isto vrijedi i za kulturni pluralizam u globalizaciji. On je za katoličko shvaćanje neprihvatljiv zbog relativizma i skepticizma koji niječu svaku univerzalnu komponentu u kulturi, kao i zbog zatvorenosti prema drugim kulturama u mnogim slučajevima.

Podemo li od toga da se "antropologija nalazi u iskonu svake kulture i određuje je u njezinim osnovnim elementima",³⁴ uvidamo da katoličko poimanje čovjeka određuje i poimanje kulture. Prema katoličkoj antropologiji čovjek je osoba, a to znači da je istovremeno individualno i univerzalno biće. Individualan je po svojoj konkretnosti, neponovljivim svojstvima i kvalitetama, a univerzalan po racionalnoj naravi kojom može, na neki način, sve obuhvatiti i u sebe prihvatiti. Istina je da kultura čini čovjeka potpunim čovjekom, kao što je također činjenica da je čovjek stvaratelj kulture. Prema tome, kultura odražava i podržava čovjekovo biće, njegovu individualno-univerzalnu narav. Upravo u tom smislu Kluckhohn i Kroeber ukazuju "na posebnu analogiju između kulture i osobe: svako je ljudsko biće jedinstveno u svojoj konkretnoj cjelovitosti, a ipak slično pod nekim vidovima svim drugim ljudskim bićima i mnogim pojedinim ljudskim bićima. Kao što se ne može odrediti svaku kulturu prema njezinim distinktivnim odrednicama i organizaciji, apstrahirajući od oznaka koje su univerzalne, tako se ne može nijekati svakoj osobi aspekte koji proizlaze iz njezine kulturne pripadnosti i participacije na zajedničkoj baštini."³⁵

Iz toga slijedi da nije potrebno niti moguće apstrahirati partikularne kulture kako bi se stvaralo univerzalnu ili globalnu kulturu, kao što nije potrebno ni moguće apstrahirati konkretnost pojedine osobe da bi ona mogla razvijati univerzalnu dimenziju. Upravo kako osoba u svojoj konkretnosti i individualnosti postiže i ostvaruje univerzalne sadržaje, tako i pojedina kultura sadrži u sebi potencijale za izgradnju sveopćih, globalnih vrijednosti. To je smisao citirane tvrdnje Drugog vatikanskog

³⁴ G. LAZZATI, *Cristianesimo e cultura*, Vita e Pensiero, Milano 1975., str. 8, cit. prema B. MONDIN, *Una nuova cultura per una nuova società*, Milano 1981., str. 73.

³⁵ C. KLUCKHOHN - A. L. KROEBER, *Il concetto di cultura*, Bologna 1972., 364 sl., cit. prema B. MONDIN, *nav. dj.*, 77 sl. (bilješka).

sabora da se "to više promiče i izražava jedinstvo čovječanstva što (se) više poštuje osobitosti svake kulture" (GS 54). Pojedininim je kulturama, dakle, slično kao i pojedinim osobama, potrebno pomoći razviti i uskladiti u sebi individualnu i univerzalnu dimenziju. Susret između različitih kultura, koji omogućuje suvremena komunikacija, može i treba, prema katoličkom shvaćanju, voditi, ne do neke sinkretističke transkulture, nego do međusobnog unapređenja kultura, do njihova rasta u posebnosti i univerzalnosti istovremeno. Kao što osobni susreti obogaćuju one koji u njima sudjeluju, ne samo univerzalnim sadržajima, nego razvijaju i individualnost svakog sudionika, tako bi slično trebalo biti i s kulturama u njihovom međusobnom susretanju i dijalogu.

To što vrijedi za odnose među kulturama s obzirom na njihov rast, mora se uzeti i kao kriterij njihova vrednovanja. B. Mondin u tom smislu tvrdi: "Budući da je kultura čovječanstvo u velikome, metar kojim se je mjeri i prosuđuje analogan je metru kojim se mjeri i prosuđuje čovjeka, pojedinu osobu. A metar kojim se sudi pojedincu duhovne su i moralne vrijednosti, jer pomoću takvih vrijednosti on ostvaruje sam sebe u dimenziji koja najviše znači, u nutarnjoj, duhovnoj dimenziji. Kultura jednog društva je dobra ili loša, s etičkog motrišta, ovisno o tome potiče li ili priječi unutarnji, duhovni i moralni rast svojih članova. Stoga postoji valjani kriterij za prosudbu kultura i kulturnih projekata: to je istina o čovjeku."³⁶

Prema tome možemo reći, imajući kao kriterij istinu o čovjeku koji je ujedno individualno i univerzalno biće, da je s antropološko-etičkog motrišta problematična, ne samo ona kultura koja ljudsku osobu zatvara i izolira u njezinoj individualnosti, ne omogućujući joj otvaranje prema univerzalnim horizontima, nego i ona koja relativizira i dokida njezinu individualnost u ime neke apstraktne univerzalnosti. To znači da su jednako neprihvatljivi kulturni individualizam koji relativizira univerzalno, kao i kulturni univerzalizam koji zanemaruje individualno biće kultura. Istinska kultura samo je ona koja je, kao i ljudska osoba koju odražava i podržava, ujedno individualna i univerzalna. S katoličkog motrišta svaka istinska kultura mora sadržavati te dvije odrednice. Zbog toga se Katolička Crkva u jednakoj mjeri zauzima za kulturni pluralizam i univerzalizam.

Nadamo se da je izlaganje dovoljno jasno pokazalo kako to nije istovjetno s transkulturalizmom, ni s relativističkim i nerijetko ekskluzivističkim kulturnim pluralizmom suvremene globalizacije.

³⁶ B. MONDIN, *nav. dj.*, str. 90.

PLURALISM OF CULTURES AS A TASK IN THE TIME OF GLOBALIZATION FROM CATHOLIC PROSPECTIVE

Summary

The author is former professor of Christian philosophy at Rijeka Theological Seminary, Croatia, and now archbishop of Rijeka. After short examination of concept of globalization, for which some French and Italian thinking authors prefer the name of "mondialisation" he brings out Catholic view on globalization as a process which contains many positive elements but it should serve all human persons involving authentic solidarity, not manipulate them. Positive attitude of Catholic Church toward pluralism of cultures he develops from the chapter "The proper development of culture" of Vatican II Pastoral Constitution on the Church in the modern world (GS 53-62) and from 1999 document *Per una pastorale della cultura* of Pontifical Council for culture. In Christian anthropology, every human being is individual person open by his or her nature to universal values. This truth on man is basic criterion for Catholic evaluation of cultures and globalization. Christianity affirms both cultural unity and cultural pluralism.

(Sažetke napisao Mato Zovkić)